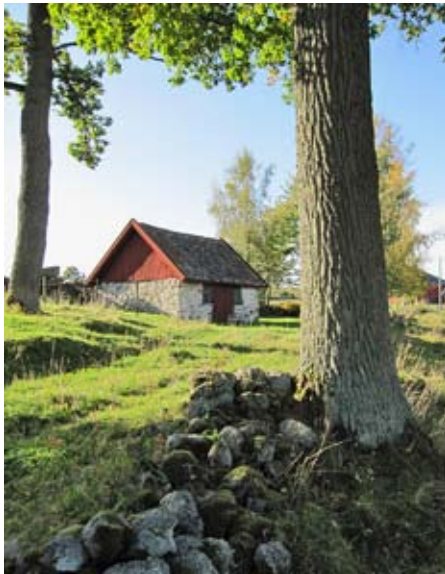

HUSEN SOM BLEV ÖVER

- varsam renovering ger nytt liv

Gårdssmedjan på gården Kullen i Gudhem, Falköpings kommun. Läs på sidan 12 om om hur renoveringen gick till.

Innehåll

Nu kan dasset stå i 100 år till	2
Nyrenoverad vedbod med dass och hönshus i Vittene	4
”Att renovera är en bra investering”	6
Visthusbod med nytt liv i Lindberga	8
”En fröjd att arbeta med spån, linoljefärg och rödfärg!”	10
”Ju längre man väntar med underhållet, desto dyrare blir det”	12
12 goda råd om varsam renovering	14
”Panelen åldras och blir vacker med åren”	16
”De gamla ladugårdarna betyder mycket i landskapsbilden”	18
Varsamt renoverat bryggghus på en ö i Ätran	20
”Alla som vill kan renovera en sådan här byggnad”	22
”Något av det roligaste jag gjort”	24
”Nu framträder ladan fint från landsvägen”	26
Läs mer!	28
Bidrag till jordbrukets överloppsbyggnader	29

Projektansvarig: Ann-Katrin Larsson, Länsstyrelsen i Västra Götaland.

Text och grafisk form: Carina Carlsson, Regionmuseum Västra Götaland / Västarvet.

Omslag: Andreas Hansen, Västergötlands museum / Västarvet.

Referens- och arbetsgrupp: Ann-Charlott Hajdu-Rafis, Ann-Katrin Larsson: Länsstyrelsen i Västra Götaland. Carina Carlsson, Marie Odenbring Widmark: Regionmuseum Västra Götaland / Västarvet. Thomas Carlquist, Andreas Hansen, Ulf Larsson: Västergötlands museum / Västarvet.

Tryck: Rydins Tryckeri, Nossebro. 2010.

Finansiering: Skriften är delfinansierad av Europeiska Jordbruksfonden för landsbygdsutveckling genom projektstöd.

Publikation: 2009:78

Foto: Anni Bergström sid; 26 h & v, 27 n h. Carina Carlsson omslag - de stora bilderna; insida omslag, sid 2 ö, 3 ö v, 5 ö & n, 6 h, 12 n, 13 ö v, n v & n, 15 n h, 16 ö & n, 17 v, 20 ö, 21 ö & n h, 22, 23 ö. Thomas Carlquist omslag mindre n h, sid; 3 ö, 8, 9 ö v, 12, 13 ö v & n v. Ulf Larsson omslag mindre n v, sid; 23 n. Ulrika Lindh sid; 10, 15 ö h, 28. Karin Lundberg sid; 17 ö, 20 n. Marie Odenbring Widmark sid; 1, 6 v, 7.

Övriga fotografier: Respektive fastighetsägare

Foto omslag: Överst hönshus/vedbod/dass, Vittene säteri, Vårgårda kn. Nederst bryggghus/drängstuga, Backgården, Skövde kn.

Karta: Elisabet Thorsell, Länsstyrelsen i Västra Götaland.

ISSN 1403-168X

Oansenliga byggnader såsom hönshus, lador och vedbodar kan vid första anblicken verka ointressanta, men de bidrar i själva verket stort till berättelsen om varje gårds historia. De vittnar exempelvis om gårdens produktionsinriktning och om lokala byggnadstraditioner. De är därför en värdefull del av kulturarvet och de har stor betydelse i landskapet. Ofta kan dessa byggnader räddas för eftervärlden med små medel, och allra bäst blir det om man kan hitta ny användning för dem.

Den här skriften handlar om renoveringen av tolv ekonomibyggnader utan funktion runt om på landsbygden i Västra Götalands län. Byggnaderna har alla haft olika användning från första början, och allihop har med åren fått typiska skador. Med dessa berättelser vänder vi oss till dig som vill ha inspiration, tips och idéer kring hur du själv kan ta hand om dina överloppsbyggnader, och till dig som vill bli inspirerad av andras renoveringsprojekt. Här finner du exempel på hur man kan åtgärda vanliga skador på ett varsamt sätt.

Vi vill samtidigt passa på att tacka alla er som renoverat era hus och som med era berättelser och bilder inspirerat till denna skrift. Utan er medverkan hade det inte varit möjligt. Texten bygger på erfarenheter från Länsstyrelsens satsning på bidrag till vård av jordbrukets överloppsbyggnader under åren 2006-2007 och alla dokumentationer som skickats in i samband med denna.

Är du intresserad av att söka bidrag till renovering av din överloppsbyggnad? Läs mer på sidan 29!

Karolina von Mentzer
Länsantikvarie
Länsstyrelsen i Västra Götaland

Landshövding Lars Bäckström inviger kulturrestatet Åsnebyn i Melleruds kommun genom att stryka falu rödfärg på magasin. På gården finns många intressanta och välbevarade ekonomibyggnader att se.

Nu kan dasset stå i 100 år till

Svenstorp, Tidaholms kn
Avträde

”Det kändes roligt att göra i ordning dasset i och med att vi har många andra välbevarade gamla hus här på gården. Det är en rustik liten byggnad, och en viktig del i vår gårdsmiljö”, säger Margareta.

När Margareta och Allan Thor köpte gården Svenstorp för ett tiotal år sedan var flera av husen i dåligt skick. Gården ligger ca 5 km sydost om Tidaholm och omfattar en del skog och betesmarker förutom de sju byggnaderna. Bakom boningshuset ligger ett timrat gammalt avträde som förmodligen byggts i början av 1800-talet. Dassets tak var i stort behov av renovering när makarna Thor tog över och mot ena hörnet låg en stor myrstack som orsakat

rötskador på stommen. Det mest akuta, taket och myrstacken åtgärdades för flera år sedan men renoveringen av väggarna har fått vänta tills nu.

”Vi började med att schakta bort ett tiotal skottkärrellass med jord. Och sen har vi bland annat renoverat fönstren. Ett av fönstren fick vi nytillverka helt med det gamla fönstret som förlaga. Jag lyckades få tag i gammalt, mycket tunt glas”, säger Allan.

Det stora arbetet har annars bestått i lagning och försiktig justering av de timrade väggarna. ”Väggarna lutade så att det inte rik-

tigt gick att öppna dörren innan”, säger Margareta. De rötskadade delarna av timret har tagits bort och ilagning har skett med kraftiga plank som bilats till lite grann för att smälta in. Hela arbetet har utförts med varsamma metoder och målet har varit att byta ut så lite som möjligt. Till exempel har man återanvänt så mycket som möjligt av den gamla smidda spiken, och panel och lister har vänts upp och ned, ett enkelt knep som sparar både material och arbete. Vad kan man då tänka sig att använda dasset till nu när det är iordningsställt? ”Vi har pratat om att använda dasshålen till sopsortering”, säger Margareta och skrattar. ”Nej, det får nog bevaras som ett litet museum.”

Till vänster avträdet insida och till höger ser man gården från sydväst. Dasset ligger snett bakom huvudbyggnaden och syns inte på bilden.

Till vänster syns rötskadan som uppstått när en stor myrstack legat emot byggnaden. Bilden till höger visar hur arbetet med att ta bort panelen påbörjas.

På den vänstra bilden syns resultatet efter byte av syll framtill på byggnaden och ilagning med plank på sidan, samt målning. Till höger sätts panelen på plats igen.

Nyrenoverad vedbod med dass och hönshus i Vittene

Vittene säteri, Vårgårda kn
Hönshus/dass/vedbod

Mitt emellan Vårgårda och Alingsås ligger Vittene säteri på en höjd i det kuperade landskapet kring Säreån. Här finns ett flertal välbevarade byggnader vars tillkomst spänner från 1700-talet till 1900-talets början. Manbyggnaden är från 1800-talets mitt och har för några år sedan återfått sitt ursprungliga utseende. Strax nordväst om manbyggnaden ligger ett uthus med vedbod i ena änden, ett timrat hönshus i andra och avträde i mitten. Ägaren Carl Larsson fick bidrag till att varsamt renovera väggar, fönster och tak. Det gamla takspånet togs bort och ersattes med oljehärdad masonit, men det gamla enkupiga teglet gjordes rent och återanvändes. Delar av tak- och väggkonstruktionen fick bytas ut på grund av rötskador.

Panelen behövde också göras vid. ”Här har vi varvat ny och gammal panel med olika bredder för att behålla det gamla utseendet”, säger Carl. ”Och sen målade vi. Det är tacksamt att arbeta med rödfärg, bara borsta och måla. Skönt med ett enkelt underhåll!”

Under arbetet med att ställa i ordning gårdens byggnader med varsamma metoder har Carl lärt sig att vissa moment kan bli ganska tidsödande. ”Det tar tid att skaffa fram rätt material, grejer som passar ihop med det gamla. Man kan inte använda vad som helst. I slutänden handlar det om att blanda nytt och gammalt på ett proffsigt sätt.”

Nu håller man på med det sista i hönshuset. Väggarna har vitkalkats på insidan, sprickor och skador i det gjutna golvet har lagats, och taket har isolerats med kutterspån. ”Det är nu det roliga börjar, när allt börjar bli klart! Det är kul att kunna hämta sin ved i vedboden, och längre fram när hönsen kommit så kan vi hämta ägg här. Sen ska vi bara hitta ett kungaporträtt till det gamla dasset också, så är huset komplett!”

Hönshuset med vedbod och dass efter renovering. Utanför bidragets ram har två nya fönster tagits upp.

Många höners promenad har satt sina spår på tröskeln in till hönshuset. Snart är det dags för nya generationer av höns att vandra i samma spår.

”Att renovera är en bra investering”

Gärdet, Melleruds kn
Svinhus

Gården Gärdet i Ränsliden ligger naturskönt i dalsländsk skogsbygd på en sluttning vid sjön Ränns västra strand, tre mil nordväst om Mellerud. Till gården hör en mångfald av rödmålade gamla byggnader, bland annat två boningshus, ladugård, hönshus, smedja, snickarbod och magasin. Nära ladugården ligger det lilla svinhuset som liksom boningshuset har tak av skiffer.

Dörren hängde på trekvart och panelen hade hunnit bli rötskadad när ägaren Elisabet Niklasson på en byggnadsvårdsdag fick höra talas om bidraget till överloppsbyggnader. ”Ett bidrag som det här är en jättemöjlighet, det leder till beslut om att verkligen ta tag i en byggnad i behov av renovering.”

Merparten av arbetena gjordes av en hantverkare. Elisabet deltog bland annat genom att måla panelen och att sortera skiffer. ”Jag fick lära mig att knacka och lyssna för att se vilka som var skadade.”

När skiffret plockats av kom en rötskadad takbjälke i dagen. Delar av bjälken fick bytas ut liksom råsponten. Papp spikades på därefter och skiffret lades tillbaka. Stora delar av panelen fick också bytas ut. Fönstret ersattes med ett liknande begagnat, dörren riktades och nya hängrännor sattes upp. Sedan målades väggar med falu rödfärg, fönstret med linoljefärg, och dörren med en blandning av tjära, linolja, terpentin och kimrök.

Till vänster svinhuset före renovering, i bakgrunden redskapsskjul/hönshus. Till höger syns svinhuset efter omläggning av skiffertak, justering av dörr, byte av rötskadad panel och målning.

”Nu när jag säkerställer taken på vart och ett av husen så är det min del i ”pusslet”. Det är min tur att förvalta och sedan lämna över till nästa generation”, säger Elisabet.

Elisabet minns att det användes som grishus när hon var liten. Hon tycker att byggnaden är viktig att bevara för eftervärlden. ”Den är en påminnelse om självhushållens tid, om livet före dagens bekväma samhälle.”

”Den här arbetsinsatsen är en bra investering, underhållet höjer ju värdet på husen. Väntar man med renoveringen kan det lätt bli kostsamt, så det kontinuerliga underhållet är ett sätt att spara pengar”, säger Elisabet som ser sin arbetsinsats i ett långt perspektiv.

Till dem som funderar på att söka bidrag till renovering av jordbrukets överloppsbyggnader vill hon säga: ”Det är viktigt med planering, att kontakta hantverkare i god tid. Och jag tyckte inte alls att det var krångligt att söka bidraget. Det är ju bara att ringa och fråga om man är osäker på något.”

Visthusbod med nytt liv i Lindberga

Visthusboden i Lindberga före renovering. Taket var i behov av omläggning och syllarna på två sidor behövde bytas ut.

Längs vägen mellan Undenäs och Älgårås i norra delen av Karlsborgs kommun hittar man Lindberga, som består av några mindre gårdsenheter i skogsbygd. På en av dessa gårdar bor Mikael Hagejård med familj. Till gården hör boningshus och på lite avstånd, en ladugård. Som flygel till bostadshuset står en timrad visthusbod byggd under mitten av 1800-talet eller möjligen tidigare än så. Nu har Mikael gjort i ordning bodens tak och grund.

”Det låg betongpannor på taket med gammalt stickspån under”, berättar han. ”Pannorna och läktningen var i dåligt skick, så vi rev hela det gamla taket och byggde ett helt nytt brädtak. Betongpannorna ersatte vi med begagnat, enkupigt lertegel som jag hade på gården sedan tidigare. Det blev riktigt bra.”

Mikael stagade också upp byggnadens hörn med en stenfot i natursten för att öka stabiliteten. Under byggnaden finns en enkel källare vars väggar rasat in något, här byggdes väggarna upp igen med natursten och kalkbruk. Syllen var rötskadad på båda långsidorna och behövde bytas ut. Mikael är hantverkarskunnig och skrädde och timrade själv med hjälp av virke från den egna skogen. Till renoveringen av taket tog han däremot hjälp av snickare: ”För att taket skulle komma på snabbt innan det blev regn så valde jag att anlita ett par hantverkare till den biten. Det går ju mycket fortare då än när man gör allt själv.”

”Planering är A och O när man ska göra ett sådant här arbete”, säger han. ”Hantverkare måste bokas i god tid, och det kan också ta tid att få tag i material eftersom man kan behöva lite speciella grejer till ett äldre hus, sånt som inte finns i den vanliga bygghandeln.”

Än så länge saknas det golv i byggnaden, så den har ingen användning i nuläget. ”På sikt funderar vi på att använda den som en enkel gäststuga sommartid, när golvet kommit på plats. Vi tänkte

Några av syllarna på visthusboden behövde bytas ut. Här har rötskadat timmer avlägsnats och boden hålls tillfälligt uppe med hjälp av domkraft.

Ägaren Mikael Hagejård skrädde själv till timmer från den egna skogen. Till höger har den nya syllen kommit på plats.

Betongpannorna och stickspånen på taket kasserades och ersattes med brädtak och begagnat lertegel.

dreva i springorna så kan man använda den en bit in på hösten också. Det finns ett litet loft därinne och det skulle passa bra som sovloft,” säger Mikael.

”Det här bidraget passade perfekt till de punktinsatser vi behövde göra. Nu är byggnaden räddad och står i 100 år till utan vidare. Och det är väl använda pengar”, lägger han till. ”Ibland kan man undra var skattemedlen tar vägen, men här blir de till något bestående i landskapsbilden, till något som alla får nytta av.”

Lindberga, Karlsborgs kn
Visthusbod

”En fröjd att arbeta med spån, linoljefärg och rödfärg!”

Korsberga, Ulricehamns kn
Ladugård

Korsberga i Yttre Vång är en välbevarad liten torpmiljö belägen på den västra sluttningen av Åtrans dalgång, drygt en mil norr om Ulricehamn. Här finns ett bostadshus och en ladugård från första hälften av 1800-talet och en lite yngre bod. Torpet har tidigare använts som soldatbostad.

Torpet Korsberga med ladugård och bod, sedda från sydost. På motstående sida pågår spåntaksomläggning. Infällda fotografier visar ladugårdens tak före och efter omläggning.

Innehavarna Ann-Britt Gard-Börjeson och Per Börjeson fick bidrag till att lägga om ett takfall, rödfärga väggarna och renovera fönster på ladugården. Takomläggningen gick inte alldeles som på räls, berättar Ann-Britt. ”Det tog betydligt längre tid än beräknat. Att ta bort det gamla spånet var extra tidskrävande, eftersom spikarna satt fast och fick bändas och slås loss. Och det spån som vi först köpt visade sig vara av dålig kvalitet. När halva taket var lagt tröttnade vi och returnerade kvarvarande spån och köpte nya fina i Häggum utanför Skövde. Sen gick arbetet lättare och resultatet blev mycket bra.”

Trots att allt inte gick som beräknat är Ann-Britt mycket nöjd med projektet. ”Det har varit en fröjd att arbeta med spån, falu rödfärg och linoljefärg! Och vårt arbete har fått uppmärksamhet i bygden. Ulricehamns tidning var här när vi höll på att lägga spån. Människor har besökt oss och intresserat sig för vårt arbete och byggnadsvård i allmänhet. Gamla män har berättat om hur de la spån som unga. Vårt arbete har definitivt bildat ringar på vattnet när det gäller byggnadsvård.”

”Ju längre man väntar med underhållet, desto dyrare blir det”

Kullen, Falköpings kn
Smedja

Gården Kullen ligger ca en mil norr om Falköping i ett kuperat jordbrukslandskap i Gudhems socken. På gården finns många byggnader av varierande ålder, bland annat en gårdssmedja med väggar murade av sandsten. Smedjan ligger i en gammal fägata på sedvanligt sätt en bit ifrån den övriga bebyggelsen.

”Det var farfar som byggde den”, säger ägaren Sven Kullenwall om sin smedja. Byggåret 1904 står målat på en av stenarna i muren. När Sven fick bidrag till att renovera smedjan hade byggnadens ena hörn varit söndersprucket sedan en tid tillbaka på grund av en sättningsskada. Dessutom var taket i behov av omläggning. ”De övriga husen på min gård är i bra skick, och det var viktigt att smedjan också blev iordninggjord. En ruin skämmer ut hela gården”, menar Sven.

Han lade själv om muren där sprickan uppstått och fogade om med hydrauliskt kalkbruk. ”Jag är ingen snickare eller murare, men tycker att jag har tillräckligt med tid att göra det här själv”. Invändigt grävdes smedjan ur och nytt golv av stenmjöl lades in. Vindskivorna och några av brädorna på gaveln byttes ut, dessutom försågs fönstren med nytt kitt och färg. Takteglet plockades av, spånet täcktes med oljehärdad masonite och ny läkt spikades på. ”Det var praktiskt att lägga masonite under pannorna för den

Flacktegelet som ligger på smedjans tak tillverkades på några få bruk kring sekelskiftet 1900 och är idag en ovanlig syn.

här sortens flacka pannor är svåra att lägga så att det blir tätt”.

Undertaket av spån hade några enstaka fuktfläckar, men var inte i särskilt dåligt skick eftersom det sågs över för omkring 20 år sedan. Men Sven ville inte vänta med renoveringen av taket nu när väggarna ändå skulle göras vid. ”Ju längre man väntar med underhållet, desto dyrare blir det”, slår han fast.

Inuti smedjan finns en del sparade redskap och järnföremål, och ässjan med bälg av trä och läder står också kvar.

12 goda råd om varsam renovering

Återanvänd gamla handslagna tegelpannor, de håller i många år. Komplettera med nya eller begagnade om det behövs. Alla takfall behöver inte ha samma sorts pannor.

Om en panelbräda är rutten i nederkanten - byt bara den dåliga delen, eller upp till en regel.

Äta Falu rödfärg är billigt och lättarbetat. Färgen ska inte vara förstärkt med plast eller akrylat.

Gamla hus behöver sällan riktas. Särskilt enklare hus kan få ha små skavanker.

Varje byggnad är unik och kräver sina egna lösningar. Visa hänsyn till byggnadens ålder och utseende.

Använd samma material och metoder som ditt hus är byggt med. De väl beprövade materialen går bra att underhålla.

Håll undan buskar, sly och träd från grunden. De kan orsaka stora skador. Justera hörnstenar som kommit på glid.

Se till att marken lutar bort från huset så att regnvatten kan rinna undan.

Använd samma dimensioner och utseende på nytt material som det som finns i eller på byggnaden.

Gammalt virke är ofta av bra kvalitet. Byt inte ut mer än nödvändigt!

Mura med kalkbruk när du renoverar skorstenar och väggar i gamla hus.

Använd linoljekitt och måla med linoljefärg när du renoverar gamla träfönster, så blir underhållet lättare nästa gång.

”Panelen åldras och blir vacker med åren”

Skogsbo, Herrljunga kn
Sommarfähus

Sommarfähuset ligger vid skogsbrynet ett stycke från gården, liksom smedjan som syns i förgrunden.

Någon mil sydöst om Herrljunga ligger Skogsbo, en välbevarad gårdsbildning med flera äldre byggnader. Här finns bland annat en ryggåsstuga, stall, bodar, magasin och smedja. Ett stycke från de övriga byggnaderna ligger sommarfähuset som troligen byggts någon gång kring sekelskiftet 1900. Detta fähus har ett typiskt läge vid skogsbrynet i gårdens utkant, vid övergången mot det före detta skogsbetet. Inuti finns båsen kvar med plats för fem kor.

”Vi har många byggnader, tio stycken”, berättar Leif Ekström som äger gården tillsammans med hustrun Mall. ”Från början var vi kanske mest intresserade av skogen, men känner allt mer för byggnaderna och vill ta hand om dem. Sommarlagården som vi kallar den ingår i det här sammanhanget av byggnader och det är självklart att den ska vårdas. Den hade börjat chansera när vi fick höra talas om bidraget via en granne. Panelen på fähuset var dålig längst ner, och fönsterbågarna var mer eller mindre uppruttna.”

”Panelen åldras ju och blir vacker med åren. Helt nya raka, kantade brädor hade ju inte passat här”, säger ägaren Leif Ekström.

De började med att se över vindsbjälklaget som var i dåligt skick och att ta bort vegetationen som växt upp kring byggnaden. De grävde också bort en del jord runt om för att få ner marknivån. Vegetationen runt om och den höga marknivån hade lett till hög fukthalt och påväxt av alger på panelen.

De har tagit tillvara så mycket panel som möjligt men också satt upp nya brädor med vankant där så behövdes. ”Ett sätt att hus hålla med brädorna var att ta ner panel från en sida där brädorna är längre, såga av det dåliga och sen återanvända på en sida där brädorna inte är lika långa”, säger Leif. Han berättar också att han har en särskild såg som kan såga bräder på ett sådant sätt att den ojämna vankanten blir kvar.

En del av den smidda spiken gick att använda igen, men de köpte också en del nya handsmidda på byggvarubutiken Hus till Hus utanför Alingsås. ”Och ett av fönstren var så dåligt att ett snickeri här på orten fick tillverka ett nytt”, säger Leif.

Arbetet med att renovera fähuset bestod bland annat av sänkning av jordnivån kring byggnaden, varsamt byte av skadad panel och slutligen målning med rödfärg.

”De gamla ladugårdarna betyder mycket i landskapsbilden”

Röd Nordgård sedd söderifrån.

Röd Nordgård, Orusts kn
Ladugård

Röd Nordgård ligger i Morlandadalen, några kilometer utanför Hälleviksstrand på Orusts västra sida. Gården är belägen nedanför en bergskam, en placering man ofta ser i det bohuslänska landskapet.

Nordgård består av två närliggande gårdar som sammanförts till samma fastighet. På den nordligaste av de båda enheterna finns två boningshus och en stor ladugård, 34 meter lång. ”Vi är väldigt stolta över vår fina ladugård”, berättar Lars-Erik Ohlsson som bor i ett av husen på Nordgård tillsammans med sin fru Eva-Christina. ”Ladugården byggdes av min farfar år 1910 och sen har den blivit tillbyggd vid tre tillfällen. Idag har vi en nordsvensk och några ungdjur i fähusdelen, resten av byggnaden används för förvaring av maskiner, hö och spannmål.” Lars-Erik är intresserad av äldre jordbrukstekniker och har också en hel del redskap i ladugården, till exempel såmaskin, slättermaskin och hövändare.

”Taket på ladugården var riktigt dåligt, så vi sökte bidrag till att göra i ordning den sidan som vetter mot gården. För att hålla nere kostnaderna så tog vi virket från den egna skogen och sågade upp det på ett sågverk”, berättar Lars-Erik. Delar av takstolen fick bytas ut på grund av rötskador och på vissa ställen fick den förstärkas. Nytt undertak och läkt slogs på och sedan lades det enkupiga teglet från 1910 tillbaka. ”En del av pannorna var dåliga så vi fick komplettera med annat, liknande tegel. Sonen råkade köra förbi Torslanda kyrka när tegeltaket där skulle bytas ut, precis i samma veva som vi höll på med vårt tak. Så vi fick köpa ett parti begagnade pannor av kyrkan. Vi hade tänkt blanda de gamla pannorna och ”kyrkpannorna” men eftersom de inte hade exakt samma mått så fick vi lägga dem i två sektioner. Nu några år efter renoveringen har de fått samma färgskiftning och det syns inte längre att de kommer från olika tak.”

Lars-Erik, hans son Christer och sonhustrun Helen gjorde takarbetena själva. Det blev ett intensivt arbete med långa dagar, och dessutom sammanföll renoveringen med höskörden. Barnbarnen Morgan och Jenny hjälpte till med fotografering och langning av bräder, läkt och pannor. ”De fick egentligen inte vara uppe på taket men smög sig ändå upp när deras föräldrar inte var hemma”, berättar Lars-Erik och skrattar.

Lars-Erik tycker att ladugården blev väldigt fin efter arbetena och menar att renoveringen i slutänden varit till glädje för hela bygden. ”De gamla ladugårdarna betyder mycket i landskapsbilden, därför måste vi ta hand om dem. Om de förfaller och rivs så är det som om en tand försvann ur en tandrad. Dessutom har gården varit i vår ägo sedan lång tid tillbaka, mina barnbarn som också visar intresse för gården blir femte generationen på platsen. Det är viktigt att byggnaderna vårdas för deras skull.”

Renoveringen av ladugårdens ena takfall innebar rivning, utbyte av undertak och läkt. Tegelpannorna återanvändes och kompletterades med liknande begagnade. Utöver takrenoveringen så målade man också om ladugårdens fasader, och ”rännnet”, taket över fähusdelen, åtgärdades (mittenbilden). Barnbarnen Jenny och Morgan hjälpte bland annat till med fotografering och langning av byggmaterial.

Varsamt renoverat brygghus på en ö i Ätran

Hästhagen, Ulricehamns kn
Brygghus/fähus

För tio år sedan köpte Jerker och Eva Evaldsson gården Hästhagen som ligger nära kommungränsen mellan Falköping och Ulricehamn. Byggnaderna är uppförda på en liten ö i Ätran. Omgivande marker består av hagar och ett öppet odlingslandskap. Förutom boningshus och ladugård finns två uthus och en jordkällare. Ett av uthusen är ett litet brygghus med fähusdel. Det sistnämnda tros vara byggt i mitten av 1800-talet och var i förfallet skick när Hästhagen köptes.

Före renoveringen var det gamla brygghuset med fähusdel i dåligt skick. Såväl tak som stomme hade stora skador efter många års förfall. På taket låg en plåt tillfälligt för att inte förvärpa skadorna.

Jerker gick igenom byggnaden grundligt och åtgärdade såväl takkonstruktionen, yttertaket, fönstren och dörrarna som väggarna och panelen. Byggnaden grävdes ur invändigt och då hittade man ett gammalt kullerstensgolv i brygghusdelen. På några ställen var timmerstommen rötskadad och där lagade Jerker i med nytt timmer. Resultatet ser fint ut men han säger eftertänksamt: ”Jag borde kanske gått en kurs först.”

Målet var att byta ut så lite som möjligt, och taktegel och panel har återanvänts från andra uthus på gården. ”Jag funderade på att byta ut den gamla väderbitna panelen, men bestämde mig efter museets inrådan för att bara byta ut det som var riktigt dåligt. Karaktären hade blivit annorlunda om jag bytt till något helt nytt.”

Under arbetenas gång framgick det med all tydlighet att byggnaden inte hade underhållits på många år och arbetsinsatsen blev till slut rätt så omfattande. ”Men det var spännande från början till slut, och riktigt kul att göra något man inte gjort förut”, menar Jerker och lägger sen till: ”Fast folk som tittade förbi undrade förstås om man var riktigt klok.”

Boningshuset på Hästhagen från år 1919 och brygghuset som troligen byggts någon gång under mitten av 1800-talet. Nedtill syns sonen Isak som hjälper till med sortering av tegelpannor, det stenlagda golvet i brygghuset, och ett nytillverkat fönster.

“Alla som vill kan renovera en sådan här byggnad”

Ulvshagen, Lidköpings kn
Vedbod

I Lidköpings kommun hittar man gården Ulvshagen, inte långt från Väla kyrka. Gården består av ett boningshus från 1800-talets första hälft och flera större och mindre uthus från sekelskiftet 1900. ”Det har inte byggts något nytt här på en hiskelig massa år”, säger ägaren Tommy Gunnarsson som gärna vill bevara gårdens utseende i sin helhet.

När man närmar sig Ulvshagen så möter man först på höger sida en gammal vedbod/snickarbod som var rejält förfallen för några år sedan. Några träd hade vuxit upp nära inpå byggnaden vilket orsakat stora skador på stommen, taket och väggarna. ”Träden togs ner liksom sly runt huset, och jag försökte också få ner marknivån”, säger Tommy. ”Jag fick byta delar av takkonstruktionen och sen har hela taket lagts om med masonite och ny läkt. Fast först lagade jag i med nytt spån allra underst där det gamla spåntaket var trasigt, jag ville att det skulle se fint ut underifrån också. Fast det var kanske lite överambitiöst”, menar Tommy nu i efterhand. ”Om man bortser från masoniten är min tanke att göra så som det var gjort förut”.

På gården Ulvshagen finns förutom boningshus bland annat ladugård, svinhus, vagnbod och vedbod/snickarbod. Den sistnämnda syns till höger i bilden.

Delar av fasaden fick också bytas ut på grund av rötskadorna. ”Från början ville jag byta mer, men jag insåg att utseendet skulle bli väldigt annorlunda om jag bytte ut mer än det som verkligen behövde ersättas.”

Byggnaden används fortfarande som vedbod men också som förråd, bland annat för staketstolpar till hagarna. ”Det är bra att vi använder det, då blir det också underhållet.”

Till dem som funderar på att söka bidraget vill han säga: ”Det är viktigt att inte ha för bråttom. Man måste ta sig tid att stanna upp och fråga om råd när det behövs så att det blir gjort på rätt sätt. Jag fick till exempel fråga om val av färgtyp till dörrarna.” Han lägger också till: ”Jag tror att alla kan renovera en sådan här byggnad om man bara vill. Det behöver inte vara särskilt svårt, och det är ju bara att fråga om råd om man stöter på problem.”

”Det var nog bara jag och antikvarien från länsmuseet som tyckte att jag skulle göra det här”, säger ägaren Tommy Gunnarsson.

”Något av det roligaste jag gjort”

Boningshuset på Esset är en salsbyggnad som är byggd år 1870.

Esset, Vänersborgs kn
Jordkällare

Esset är en välbevarad gårdsanläggning som ligger ungefär en mil utanför Vänersborg. Sedan år 2004 ägs och återställs de gamla byggnaderna och trädgården av ägarna Henrik Olsson och Mia Lewinson. Gården har gamla anor, och boningshuset är uppfört år 1870. Det har bland annat bebotts av officerare som tjänstgjorde vid den militära övningsplatsen Grunnebo Hed, som ligger i närheten.

När gården togs över var taket på en av de båda jordkällarna i mycket dåligt skick. ”Träkonstruktionen var i princip helrutten och vi fick ersätta den med en ny”, berättar Henrik. ”Den ena sidan av taket var lite bättre så den kunde vi använda som förlaga när vi skulle bygga den nya konstruktionen. Men innan vi kunde sätta igång med den nya takstolen fick vi rensa bort hallonsnåret som växte i sandbädden över stenkällaren, så gott det gick. Vi har lagt plywoodskivor på de nya reglarna så att det ska bli så mörkt att hallonen inte ska kunna fortsätta växa.”

Många av de gamla tegelpannorna var förstörda och i slutänden räckte de bara till ena takfallet. ”Vi lade de gamla snygga pannorna på den sidan som syns från gården. På andra sidan lade vi begagnat Vittingetegel. Det spelar ju ingen roll att det inte är samma sorts tegel, man ser ju ändå aldrig båda sidorna på samma gång.”

Själva källardelen i sten är i gott skick och behövde inte åtgärdas. I kalkputsen inne i rummet finns året 1881 inristat, sannolikt källarens byggnadsår. Källaren är fortfarande i bruk och används för vinterförvaring av fuchsior, potatis och rotfrukter.

”Egentligen låg inte arbetet med jordkällaren högst upp på prioriteringslistan, men vi satsade på att göra i ordning den nu när bidraget finns”, berättar Henrik. ”Det är ju ett väldigt förmånligt bidrag till en sådan här liten byggnad där man kan göra allt själv. Och det var en bra byggnad att börja med för en nybörjare som mig, lagom stor och möjlig att klara av själv om man läser på lite och frågar de som kan om tips. Dessutom lärde vi oss mycket som är bra att kunna när vi tar tag i nästa byggnad.”

Före renoveringen av jordkällaren var taket i mycket dåligt skick och dörr saknades. Den nya takkonstruktionen byggdes på det stora hela upp som en kopia av den gamla. Jordkällaren är fortfarande i bruk och används till förvaring av rotfrukter, potatis och fuchsior. Längst ner syns det färdiga taket. I bakgrunden skimtar en magasinsbyggnad som också nyligen renoverats.

”Nu framträder ladan fint från landsvägen!”

Gården Svalebacken i Alingsås kommun, sedd från nordost. I förgrunden till höger syns den gamla gårdssmedjan. På bilden till höger syns den lilla utmarksladan som ligger en bit från gården och som renoverades för några år sedan.

Svalebacken, Alingsås kn
Lada/maskinbod

En halvmil från Nossebro nära gränsen mellan Alingsås och Essunga kommuner ligger gården Svalebacken i ett flackt, småbrutet jordbrukslandskap. På gården finns ett stort antal äldre byggnader, till exempel gårdssmedja, magasin, snickarbod med tillbyggt traktorgarage, två boningshus med mera. Ett stycke från gården ligger en liten lada som används till förvaring av maskiner och redskap. ”Den lär vara byggd under 1940- eller 50-talet”, säger Bertil Eckstrand som ägt gården i många år. ”Byggnaden har använts till förvaring av maskiner och redskap ända från början, den kom till på den tiden när antalet maskiner i jordbruket ökade. ”Idag står det en självbindare där inne”, säger han.

Nu har Bertil sålt Svalebacken, men innan dess ägnade han mycket tid åt att vårda de gamla byggnaderna. År 2006 gjordes en omfattande renovering av ladan. ”Hörnstolparna hade sjunkit och hela byggnaden hade börjat säcka ihop, så det stora arbetet bestod i att lyfta upp stolparna med domkraft och att palla upp med mer sten under hörnena”, berättar Bertil.

Taket var i behov av renovering, och var då klätt med tegelpannor på ena sidan och plåt på den andra. ”Vi tog bort taktäckningen och spånade om på båda sidor. Vi spikade dit ny läkt och lade sen tegel på båda sidor.” Några problem att hitta tegel hade han inte. Det har funnits två tegelbruk i närheten och Bertil har lagt upp ett litet lager i magasinet. ”Det var lite knivigt att få tillnockpannorna. Sånt där ser en snickare direkt, men det var inte lika lätt för mig att få det bra”, säger han.

En ny port tillverkades också. ”Gångjärnen på de gamla dörrarna var för korta så dörrarna hade börjat säcka. Det ser man ibland på äldre byggnader”, säger han, ”det skulle sparas jämt och då blev det inte alltid bra.” Gamla, längre gångjärn som tillverkats och sparats i den gamla gårdssmedjan kom nu väl till pass på de nya dörrarna.

Panelen byttes helt på en sida och delvis på de andra fasaderna. Delar av en syll blev också ersatt. Och sist målades väggarna med rödfärg. ”Vi åkte till Byggnadsvård Nääs och köpte järnvitriol, sen kokade vi färgen själva här på gården. Det blev bra men vi lärde oss att det är bäst att vispa ihop blandningen med mjölet i en liten behållare först, annars vill det klumpa sig. Nu lyser byggnaden röd och fin, den framträder fint från landsvägen. Men det här vi gjort är inte märkvärdigt på något sätt”, lägger Bertil till. ”Den här sortens arbeten kunde alla göra förr!”

Övre bilden till vänster: ladan före renovering. Ena takfallet var klätt med plåt och byggnaden hade börjat säcka ihop. Till höger: det stora arbetet bestod i att höja upp hörnstolparna och att palla upp dem med sten. Nedre bilden till vänster: Rötskador i taket åtgärdades, spån och läkt byttes, och båda takfallen försågs med återanvänt lertegel. Till höger syns ladan efter renovering.

Läs mer!

Länktips:

www.lansstyrelsen.se
(klicka på Västra Götaland och sedan Kulturmiljö eller Lantbruk/landsbygd) Länsstyrelsens hemsida där du bland annat kan hitta information om byggnadsvårdsbidrag och kurser.

www.kultur.nu/Kulturarv/Byggnadsvard
En innehållsrik länksamling om byggnadsvård i största allmänhet.

www.bvn.nu
Byggnadsvård Nääs hemsida, här kan du bland annat söka efter hantverkare och hitta kurser i byggnadsvård.

www.byggnadsvard.se
Svenska byggnadsvårdsföreningens hemsida, bland annat med matnyttig artikelsamling och bokhandel.

Om god byggnadsvård:

Hantverket i gamla hus. Millhagen, R. 1998.

Så renoveras torp och gårdar. Hidemark, O m fl. 1995.

Trähus - en handbok. Malmberg, A. 2002.

Utvändig renovering. Gudmundsson, G. 2002.

Vårda och renovera trähus. Thurell, S. 2005.

Vård och underhåll av lantbrukets byggnader. Jordbruksverket. 2005.

Om bondgårdens byggnader:

Bohuslänska gårdar - byggnadstraditioner i ett föränderligt agrarsamhälle. Carlsson, H & Hansen, A. 2003.

Bondens hus - En skrift om landbrukets äldre ekonomibyggnader i Västra Götaland. Länsstyrelsen Västra Götaland. 2002.

Böndernas bygge: traditionellt byggnadsskick på landsbygden i Sverige. Werne, F. 1993.

Den svenska gården: från torp till herresäte. Svala, C. 1998.

Från ladugård till djurstall: ekonomibyggnader under 250 år. Svala, C. 1993.

Gårdar i Dalsland - en bebyggelsehistorisk översikt. Odenbring Widmark, M. 2008.

Gårdar i Västergötland - en bebyggelsehistorisk översikt. Holmström, E & Odenbring Widmark, M. 2004.

Gårdar kring Göteborg - en bebyggelsehistorisk översikt. Hansen, A, & Nordström, K. 2007.

Kulturminnen i odlingslandskapet. Adolfsson, M. Riksantikvarieämbetet. 2001.

Bidrag till jordbrukets överloppsbyggnader

Vill du söka bidrag till renovering av en överloppsbyggnad? Se längst ner på sidan!

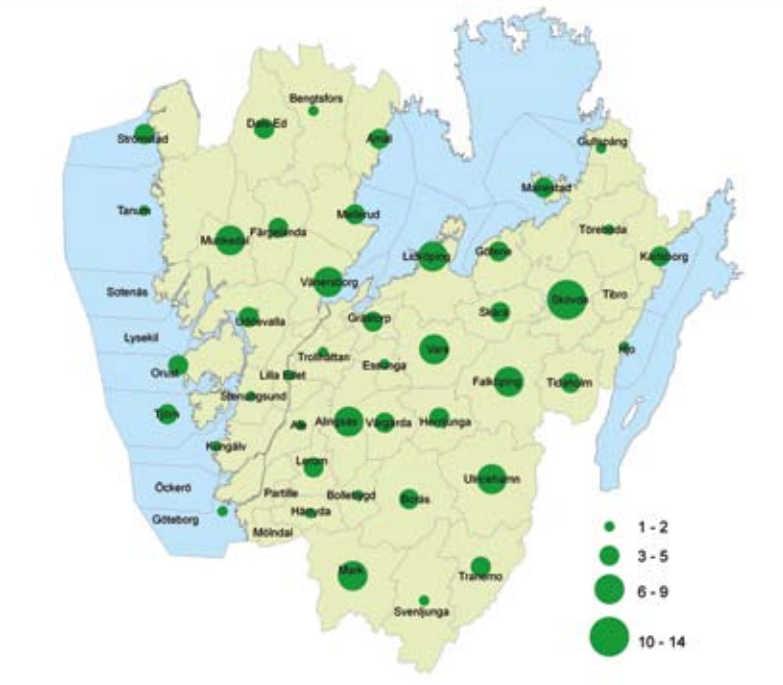
Länsstyrelsen i Västra Götalands län genomförde åren 2006 och 2007 en bidragssatsning på så kallade överloppsbyggnader. Detta innebar att bidrag utgick till enklare renovering av byggnader som av olika skäl blivit över och som inte längre användes inom jordbrukets produktion. Sökande kunde maximalt få 20 000 kr i bidrag om man själv satsade lika mycket, med begränsning att bidraget som högst uppgick till 50 procent av totalkostnaden.

Intresset för bidraget var mycket stort och totalt inkom 460 ansökningar. Av dessa betalades 164 bidrag ut till sökanden i 43 av länets 49 kommuner. Ansökningarna omfattade ett stort antal byggnader av olika slag, som smedjor, brygghus, magasin, ladugårdar och lador, samt en del udda byggnader av kulturhistoriskt värde. Medelsumma bidrag per byggnad blev ca 14 700 kr och totalt betalades över 2,4 miljoner kronor ut under dessa år.

Bidraget slog väl ut och många har i sin redovisning tackat för att man genom bidraget fått möjlighet att renovera sin byggnad. Fastighetsägarna har i flera fall lagt ner minst 2 gånger bidragssumman i material och arbete för att genomföra renoveringen.

Kartan ovan visar fördelning av antal utbetalda bidrag över länet. I Skövde kommun finns flest renoverade byggnader och därefter kommer Alingsås, Falköping, Mark, Ulricehamn och Vänersborg.

Från 2008 är det möjligt att söka bidrag inom "Landsbygdsprogrammet 2007-2013" i en stödform som kallas "Utvald miljö". Där kan man bland annat söka bidrag till restaurering av överloppsbyggnader. Ersättningen uppgår till 14 300 kronor per byggnad, se vidare på Länsstyrelsens hemsida (www.lansstyrelsen.se) under landsbygdsenheten eller på Jordbruksverkets hemsida (www.jordbruksverket.se). Där finns blanketter och annan information om det nuvarande stödet.

Antal bidrag per kommun som fördelats till renovering av jordbrukets överloppsbyggnader i Västra Götalands län under åren 2006 och 2007.

I den här skriften kan du läsa om hur man renoverat tolv ekonomibyggnader runt om på landsbygden i Västra Götalands län. Arbetena har genomförts med bidrag från Länsstyrelsen. De tolv hus som presenteras här är bara ett litet urval av alla de överloppsbyggnader som engagerade fastighetsägare rustat upp med statligt stöd. Låt dig inspireras av berättelser om hur gamla vedbodar, hönsbodar, ladugårdar och andra jordbruksbyggnader fått nytt liv!

Europeiska jordbruksfonden
för landsbygdsutveckling:
Europa investerar i lands-
bygdsområden.

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN

